

Vesna Lamza Posavec

JAVNO MNIJENJE, TEORIJE I ISTRAŽIVANJE

Alinea, Zagreb, 1995. 214 str.

Pred nama se nalazi knjiga koja jasno odražava duboke društvene promjene kroz koje prolazi hrvatsko društvo. U izdanju zagrebačke kuće "Naprijed" izašlo je 1961. prvo izdanje "Ispitivanje javnog mnijenja" (484 str.) profesora Rudija Supeka, najopsežnija knjiga koja je obrađivala tu tematiku na našem jeziku. No, kada se zaviri u sadržaj Supekove knjige, ne može se naći gotovo niti jedan primjer istraživanja koje je provedeno na ovome tlu. Doduše praksa istraživanja javnog mnijenja počela se širiti tek koncem šezdesetih godina. Svoj korijen to je imalo u području tržišne ekonomije. Samoupravna socijalistička ekonomija ipak je bila tržišna ekonomija (doduše specifičnoga tipa s vrlo limitiranim privatnim vlasništvom), a svaka tržišna ekonomija zasnovana je na "suverenitetu potrošača". U mjeri u kojoj potrošač postaje suveren, potreba za ispitivanjem njegovih stavova, ukusa i preferencija postaje značajnijom. Tako smo s ekonomskim reformama, posebno s reformom iz sredine šezdesetih godina, dobili i prateću pojavu ispitivanja javnog mnijenja, to jest potrošačkih afiniteta. Tu je svakako najznačajnija činjenica osnivanje Biroa za istraživanje tržišta (današnja CEMA) početkom šezdesetih godina. Druga dimenzija društvenih predujeta za ekspanziju ispitivanja javnog mnijenja - politički pluralizam - nedostajala je. U razdobljima liberalizacije svjedoci smo ekspanzije, iako ograničene, ispitivanja javnog mnijenja - prvenstveno čitalačke publike - (Vjesnik), TV gledateljstva i slušalaca radija (stalna služba Radio-televizije Zagreb); tek s dolaskom višestranačkog sustava dolazi do "normalizacije" stanja i do početaka ispitivanja javnog mnijenja u punom opsegu.

Knjiga koja se nalazi pred nama značajan je pokušaj da se valoriziraju ti prvi koraci i da se na metodološki rigorozni način

pokušaju odrediti dosezi te ipak još mlade discipline u nas. U njoj nalazimo također i historijski pregled razvitka ispitivanja javnog mnijenja u nas i u svijetu. Kao što se 1961. Supekova knjiga zasniva na svjetskim iskustvima, sada smo u prilici da imamo knjigu koja daje valorizaciju ispitivanja javnog mnijenja kao popratne pojave transformacije društva spram političkog pluralizma. Ne samo potrošač nego i glasač postaje suveren. Konzekventno i njegove preferencije treba ispitivati i predviđati.

Temeljno pitanje koje knjiga postavlja jest s koliko su uspješnosti obavljena prva ispitivanja javnog mnijenja? Naoko je jednostavno prilikom predviđanja izbornih rezultata ustanoviti valjanost obavljenog istraživanja. Kriterij je, naime, jednostavan: podudarnost prognoze i stvarnog rezultata istraživanja. Pošto se takva ispitivanja već ekstenzivno vrše u zemljama razvijene demokracije (u SAD od sredine tridesetih godina od kada datiraju i prvi najpoučniji neuspjesi i promašaji) nameće se i jasan kriterij usporedbe. Koliko prognoze izbora, dobivene u Hrvatskoj putem ispitivanja javnog mnijenja odskakuju od onih koje se dobivaju u zemljama s redovnim i dugotrajnim istraživanjima javnog mnijenja? Autorica dolazi do zaključka da se većina naših istraživanja nalazi na razini prosječne valjanosti američkih istraživanja iz početka pedesetih godina s nekim izuzecima (Institut za primijenjena društvena istraživanja iz Zagreba, 1992. i "Puls" iz Splita, 1993. godine) kada istraživanja ne zaostaju za recentnim postignućima najboljih zapadnih istraživačkih kompanija (str. 119). Mislim da s takvim stanjem možemo biti i više nego zadovoljni. U prvom redu rekao bih da takvo stanje vjerno odražava metodološku razinu stanja empirijske sociologije u nas. Pogledamo li prosječnu razinu upotrijebljenih analitičkih tehnika u radovima objavljenim u našim časopisima, onda on zaista odgovara više-manje razini američkih radova iz pedesetih godina - naravno uz časne izuzetke. No, s druge strane mislim da zapravo nema razloga za pesimizam i da dobiveni rezultati daju čak i povoljniju sliku o razini i kapacitetu naše empirijske i primijenjene sociologije nego što to i sama autorica zaključuje. Naime, ne smijemo zanemari-

ti činjenicu da američka sociologija iz pedesetih godina ima iza sebe ne samo duži, stabilni razvoj same empirijske znanosti, nego i stabilne političke prilike. Predviđanje izbornih rezultata u Americi pedesetih godina zbiva se u društvenom kontekstu stabilne demokracije i stalne izborne aktivnosti od lokalne do nacionalne razine. Postignuti rezultati u Hrvatskoj, posebno u prognozi rezultata prvih izbora, dešavaju se u situaciji gdje su izbori novina i gdje je društvena situacija sve prije nego stabilna. Prema tome činjenica da je dobivena valjanost na razini zapadnih istraživanja pedesetih godina možda dovoljno ne uzima u obzir činjenicu društvenog konteksta. Stabilni obrasci stranačke preferencije koji se odražavaju kroz generacije, redoviti izbori i njihovo detaljno praćenje teško je usporedivo sa situacijom gdje pluralističkih izbora nije bilo, gdje je stranačka scena fluidna, gdje stranke nastaju, nestaju, koaliraju i prestrukturiraju se u grčevitim lomovima stvaranja političkog sustava još k tome u prijetnji i realitetu ratnih razaranja i ugroženosti opstojnosti države same.

U svakom slučaju ovdje imamo detaljnu i metodološki vrlo solidno zasnovanu analizu većine istraživanja provedenih od prvih izbora. Knjiga ima naravno i nekih svojih slabosti koje međutim ne utječu na njezine osnovne dobre strane. Slabe strane su plaćanje danka činjenici da se radi o prerađenoj disertaciji i prevladavajućoj "društvenoj klimi". Prva dimenzija odnosi se na prvi dio knjige koji daje pregled teorijskih shvaćanja i konceptualizacije javnog mnijenja. Taj dio, iako korektno napisan, upravo je zbog svoje korektnosti i pomalo dosadan i odiše svim elementima "školske zadaće". Detaljna rasprava o razlikovanju na primjer "sociološkog" i "psihološkog", pa onda "komunikološkog" shvaćanja javnog mnijenja, ima sve značajke nabiranja bez ikakve kritičke analize. Na primjer, da li je komunikološki pristup nešto drugo od psihološkog ili sociološkog osim reflektiranja specijalističkih tendencija (i/ili zauzimanja vlastitog prostora jedne grupe akademskih ljudi prema drugima)? Sva ta nabiranja i različiti "pristupi" zapravo se nikako kasnije ne reflektiraju na uspješno sprovedenu analizu istraživanja u nas. Tako to često biva u doktor-

skim disertacijama, teorija ostaje visjeti u zraku bez direktne povezanosti s empirijskim dijelom.

"Društvena klima" i njen utjecaj vidi se u jednoj usputnoj primjedbi u raspravi o "sociološkom određenju" javnog mnijenja kada se navodi definicija iz Opće enciklopedije (JLZ, 1978.) i kaže da javno mnijenje "... nije zbroj javnih mišljenja, već ono mišljenje koje izražavaju pojedinci kao predstavnici određenih društvenih i političkih grupa". Autorica navodi da je ta definicija "prilagođena tadašnjoj političkoj ideologiji". Radi se o definiciji koja se oslanja na klasičan rad Lazarsfelda, Berelsona i Gaudeta iz "The People's Choice" koji u formiranju javnog mnijenja prvi na sistematski način ističe ulogu "opinion leaders". Uostalom i sama autorica ima u bibliografiji citirano izdanje te klasične studije iz 1960. godine (prvo izdanje je iz 1944.). Tako smo eto Lazarsfelda optužili da je prilagođen "tadašnjoj političkoj ideologiji" u nas. No kako sam napomenuo, ove sitnice ni na koji način ne utječu na vrijednost same analize koja je iznijeta u trećem, svakako najvrjednijem dijelu knjige.

Možda bi ovdje trebalo učiniti još jednu napomenu koja je vrijedna potanje analize. Poznato je da je Institut za društvena istraživanja dao relativno nepreciznu prognozu prvih demokratskih izbora u Hrvatskoj. To je svakako značajno utjecalo na rušenje ugleda ove institucije bez obzira na sve ostale eventualne uspjehe. Izgovor da je to bilo "prvi put" ne pomaže jer su neke druge institucije - prvenstveno Vjesnik i Fakultet političkih znanosti - obavile mnogo bolji posao. Jedna interpretacija bila je da je to bio klasičan primjer prilagođavanja rezultata željama naručitelja - tada je to bila vladajuća stranka. Na prvi pogled podaci (tablice 2. i 3.) potvrđuju takvu impresiju što se vidi u indikatorima prosječnog odstupanja, standardne pogreške, Pearsonovog koeficijenta korelacije kao i koeficijenta determinacije; IDIS-ovi rezultati su u prosjeku znatno slabiji od rezultata Vjesnika, Večernjeg lista i Fakulteta političkih znanosti. Tu činjenicu ističe autorica u zaključcima na str. 173. kada nakon analize faktora koji mogu utjecati na nevalidnost istraživanja kaže da "U

okvirima raspoloživih podataka, ni jedan od analiziranih izvora grešaka i pristranosti ne može do kraja objasniti izrazitu nevalidnost istraživanja IDISA-a". No, po posljednjem upotrijebljenom indikatoru, "indeksu pristranosti", IDIS ne odskaje toliko od ostalih - bolji je od Večernjeg lista, i kada se analiziraju rezultati za cijeli uzorak i rezultati samo za izjašnjene ispitanike. Zapravo istraživanje koje odskaje u svojoj "pristranosti" jest ono Fakulteta političkih znanosti iz Zagreba. Inače, kako nam je objašnjeno na str. 81., indeks pristranosti mjeri odstupanje rezultata istraživanja od "pravih" rezultata populacije izraženo u jedinicama standardne greške uzorka. Pošto je time eliminiran utjecaj veličine uzorka dobivena vrijednost isključivo pokazuje sistematsku grešku ili pristranost istraživanja. Autorica međutim ne analizira kako se može objasniti tolika devijantnost FPN-a kada se upotrijebi ovaj indeks i kako to da IDIS u tom slučaju više toliko ne odskaje. Bilo bi svakako interesantno posvetiti više pažnje tom pitanju pa vidjeti je li primjena tog indeksa govori nešto novo o validnosti poduzetih istraživanja ili značaj samog indeksa ima neke konzekvencije koje nisu do kraja analizirane.

U svakom slučaju, ova nam knjiga pokazuje koliko je primjena socijalne znanosti značajna u društvu koje se demokratizira. Moramo očekivati da će procesi demokratizacije omogućiti procvat empirijskih istraživanja i otvoriti nove horizonte za primjenu socioloških znanja. Nadajmo se da je to prvi korak u procvatu naše empirijske znanosti u novim društvenim uvjetima.

Duško Sekulić

Srdan Vrcan, Dražen Lalić, Zoran Pokrovac, Nenad Bulat, Damir Štrelov:

POHOD NA GLASAČE - Izbori u Hrvatskoj 1990.-1993.

Split: Puls 1995., 338 str.

Za prikaz jedne knjige dobrih godinu i pol nakon njezina objavljivanja mora postojati bar jedan od dva razloga: kvaliteta djela koje se prikazuje ili njegova aktualnost. U slučaju zbornika grupe splitskih autora "Pohod na glasače - Izbori u Hrvatskoj 1990. - 1993." postoje, reći ćemo unaprijed, oba razloga. U ovom kratkom prikazu neće se moći iznijeti dovoljno argumenata za upravo izrečenu tvrdnju, ali se u njezinu opravdanost lako može uvjeriti svaki čitatelj. Činjenica da su u međuvremenu održani još jedni izbori možda je neke rezultate provedenog istraživanja učinila "poviješću", ali to nipošto ne vrijedi za primijenjenu metodologiju prikupljanja i analize podataka.

U najavi, radovi objavljeni u ovom zborniku napisani su u okviru realizacije istraživačkog projekta "Višestranački izbori u Hrvatskoj 1990. - 1993.", koji je godine 1994. ostvarila grupa suradnika, u međuvremenu ukinutoga, Centra za društvena istraživanja Sveučilišta u Splitu, a vodio ga je dr. Srdan Vrcan. U istoj najavi spomenute su i okolnosti zbog kojih su rezultati istraživanja objavljeni s gotovo jednogodišnjim zakašnjenjem.

Već rekosmo, knjiga je zapravo zbornik sastavljen od nekoliko tekstova. Možemo dodati da bi oni mogli biti i posebno objavljeni kao cjeloviti autorski radovi.

"Uvodna razmatranja" S. Vrcana situiraju provedeno istraživanje u teorijski okvir "tranzicologije", ali "u trenutku kad je i sama tranzicologija doživjela značajnu promjenu u dominantnom duhu u svojoj matrici (...) i ta promjena se ponajprije očituje u isparavanju i nestanku prije dominantne euforije s povijesnim optimizmom gotovo bez obala, te u svojevrsnom, naknadnom, otrježnjavanju i sazrijevanju tranzicologije". Nakon provednih